

TERESA PIECUCH
ELŻBIETA SZCZYGIEŁ

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ SZAREJ STREFY

WPROWADZENIE

Szara strefa to problem wielowymiarowy o bardzo złożonych konsekwencjach zarówno w działalności gospodarczej, jak i w wymiarze społecznym. Występuje we wszystkich krajach świata, w państwach ubogich, rozwijających się czy dobrze rozwiniętych gospodarczo, choć jej skala oczywiście jest różna. Najczęściej wskazuje się, że obejmuje ona takie rodzaje działalności, której dochody są zaniżane lub nie ujawniane, by uniknąć płacenia podatków.

Użyte w tytule artykułu sformułowanie „przedsiębiorczość szarej strefy” może budzić wątpliwości. Było to jednak celowe, miało sprowokować do myślenia. Przedsiębiorcy postrzegani są bowiem w literaturze jako „boscy budowniczy gospodarki”, pozytywni, cnotliwi „superbohaterowie”¹, osoby zmieniające świat, dokonujące pozytywnych przemian w różnych obszarach życia i działalności człowieka. To dzięki nim możliwy jest postęp, rozwój czy wdrażanie różnego rodzaju innowacji zmieniających oblicze gospodarek i świata. Okazuje się jednak, że przedsiębiorcy to nie tylko „superbohaterowie”, że mogą także funkcjonować w szarej strefie, wcale nie przyczyniając się do rozwoju gospodarczego. Niejednokrotnie wyłamują się z idealnego modelu przedsiębiorcy, który niewątpliwie dominuje w literaturze przedmiotu. Stanowią potencjał, który niestety nie przyczynia się

Dr TERESA PIECUCH – Politechnika Rzeszowska, Katedra Przedsiębiorczości, Zarządzania i Ekoinnowacyjności; adres do korespondencji: ul. Akademicka 2, 35-959 Rzeszów; e-mail: tpiecuch@prz.edu.pl

Dr ELŻBIETA SZCZYGIEŁ – Stowarzyszenie „Centrum Wspierania Edukacji i Przedsiębiorczości”; adres do korespondencji: ul. K. Hoffmanowej 19, 35-016 Rzeszów; elzbieta.szczygiel@gmail.com

¹ C.C. WILLIAMS, S. NADIN, *Tackling the Hidden Enterprise Culture: Government Policies to Support the Formalizations of Informal Entrepreneurship*, “Entrepreneurship & Regional Development: An International Journal” 24(2013), No. 9-10, pp. 895-915.

do zwiększania dochodów państwa i dobrobytu obywateli. To, że funkcjonują w szarej strefie, nie powoduje, że nie są przedsiębiorcami (nie są nimi w myśl prawa); że są mniej aktywni, kreatywni, że nie przejawiają inicjatywy, że utracili umiejętności wyszukiwania szans, podejmowania ryzyka itp. Co więcej, zdaniem autorek artykułu działając w szarej strefie, podejmują znacznie większe ryzyko; ich determinacja, chęć działania, aktywność, zdolność do wyszukiwania okazji także są często dużo większe.

W artykule zaprezentowano specyfikę i skalę szarej strefy w polskiej gospodarce. Jego celem było opisanie podejścia, motywów, także skutków prowadzenia przez przedsiębiorców działalności gospodarczej w szarej strefie.

1. SZARA STREFA W GOSPODARCE

Szara strefa istniała (istnieje) zawsze i wszędzie. Najogólniej rzecz biorąc, jest to prowadzenie działalności gospodarczej poza „oficjalnym obiegiem” podlegającym kontroli państwa². Nie jest zgłoszona do opodatkowania i obejmuje dochody nie znajdujące pokrycia w ujawnionych źródłach przychodów. To zatem działalność zarobkowa nie mająca charakteru przestępczego, ale prowadzona bez wnoszenia odpowiednich opłat, płacenia stosownych podatków, często także bez przestrzegania obowiązujących norm prawnych³. Jest ugruntowaną praktyką unikania regulacji życia społecznego, przepisów prawa podatkowego i ubezpieczeniowego, warunków zatrudnienia, bezpieczeństwa i higieny pracy, przepisów przeciwpożarowych, sanitarnych, handlowych⁴.

W literaturze wykorzystuje się wiele różnorodnych określeń na działalność prowadzoną w szarej strefie. Główny Urząd Statystyczny używa określenia „gospo-

---

² Pierwsze badania nad szarą strefą datuje się na lata 50. XX wieku. Nie dotyczyły one jednak bezpośrednio tego zjawiska ani nie nadały mu używanej obecnie nazwy, lecz w związku z analizą innych ekonomicznych wielkości wskazywały na unikanie opodatkowania jako na istotny czynnik wpływający na gospodarkę. Ekonomści twierdzili, że działania te związane są bezpośrednio z istnieniem tzw. drugiego obiegu gospodarczego. Zaliczano do niego np. napiwki, prace dorywcze itd. Dopiero w kolejnych pracach badacze zaczęli bezpośrednio skupiać się na zjawisku szarej strefy. Wtedy też powstawały pierwsze definicje. Dodatkowo zaczęto podejmować próby jej pomiaru, wykorzystując do tego celu podstawowe metody statystyczne. Jednakże pomiary te, w związku z założeniami, jakie przyjęto, uważano za błędne. Powodem tego był fakt, iż założenia te były zbyt rygorystyczne oraz mało realistyczne. W związku z tym, że owe przypuszczenia cechowały się niedokładnością, próbowano dokonać pomiaru szarej strefy, wykorzystując modele ekonometryczne i bardziej zaawansowane metody. Pojawiły się także pierwsze próby definiowania szarej strefy. S. SZAREK, D. OKLIŃSKI, *Czynniki wpływające na akceptację szarej strefy w społeczeństwie*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Administracja i Zarządzanie” 2016, nr 109, s. 87-104.

³ E. JANIK, *Szara strefa – patologia życia gospodarczego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza” 2010, z. 64, s. 44.

⁴ D. PAUCH, *Zjawisko szarej strefy w gospodarce*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2015, nr 76 (1), s. 247-255.

darka nieobserwowalna” (na wzór klasyfikacji Unii Europejskiej). Mówi się także o „gospodarce nieformalnej”, „gospodarce nieewidencjonowanej”, „gospodarce ukrytej”, „gospodarce w cieniu” (odpowiednik angielskiego określenia *shadow economy*)⁵. Obszar ten ze względu na rodzaj łamanych reguł dzieli się na⁶: gospodarkę niezarejestrowaną (*unrecorded economy*) – to działania nie zgłoszone instytucjom statystycznym; gospodarkę nielegalną (*illegal economy*) – to działania gospodarcze łamiące przepisy prawne, np. narkobiznes, czarny rynek walutowy; gospodarkę nieformalną (*informal economy*) – to działania gospodarcze, w których unika się kosztów wynikających z wszelkich regulacji i nie objęte korzyściami wynikającymi z powyższych reguł; gospodarkę niezgłoszoną (*unreported economy*) – to działania przynoszące dochód nie zgłaszany organom podatkowym.

Głównym składnikiem szarej strefy jest praca nierejestrowana, odnosząca się do zarobków, których przedsiębiorcy i pracownicy nie deklarują, aby uniknąć płacenia podatków. W jej ramach znajduje się także zaniżanie (bądź nieujawnianie) zysków w celu uniknięcia płacenia wysokich podatków⁷.

Przyczyny powstawania szarej strefy są złożone, choć generalnie najczęściej upatruje się ich w nadmiernych obciążeniach podatkowych nakładanych na przedsiębiorców przez państwo. W literaturze zwraca się ponadto uwagę na⁸: niską świadomość praw przysługujących pracownikom; względnie małe ryzyko wykrycia nieprawidłowości; duże zróżnicowanie stawek podatku VAT i podatku akcyzowego wśród podobnych grup asortymentowych; rozbudowany system przysługujących ulg i preferencji; nielegalne zatrudnianie osób pracujących dodatkowo i niepłacących należnych z tego tytułu podatków; mało przejrzyste przepisy dotyczące podejmowania i prowadzenia działalności gospodarczej; nieelastyczne przepisy i normy w prawie pracy; uwarunkowania Kodeksu Pracy (np. zasady zatrudniania i zwalniania pracowników).

Szara strefa, niezależnie od tego, jaka jest jej skala, jest zdecydowanie niekorzystna (choć ekonomiści formułują także pozytywne aspekty jej istnienia) nie tylko dla gospodarki. Jej skutki odczuwane są przez wiele różnorodnych podmiotów.

---

⁵ W literaturze funkcjonuje kilkadziesiąt synonimicznych określeń szarej strefy. Oprócz wyżej wymienionych, używa się także np.: gospodarka ukryta, druga, paralelna, niemierzalna, głębiniowa, tajemnicza, niewidzialna, przemilczana, równoległa, szara, czarna, zaciemniona, podziemna, nieregularna, zmroku, nocna, nieewidencjonowana, nieoficjalna, dualna, gotówkowa, niepaństwowa, tylnych drzwi, kontrgospodarka, praca na czarno, czarna strefa, ukryte zarabkowanie, sektor nieformalny, sektor niedostrzegalny, sektor niekontrolowany, czwarty sektor, drugi obieg, obieg równoległy, podziemie gospodarcze. J. FUNDOWICZ, K. ŁAPIŃSKI, M. PETERLIK, B. WYŻYŃKIEWICZ, *Szara strefa w polskiej gospodarce w 2016 roku*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Warszawa 2016 s. 6; E. JANIK, *Szara strefa – patologia życia gospodarczego*, s. 43.

⁶ S. SZAREK, D. OKLIŃSKI, *Czynniki wpływające na akceptację szarej strefy w społeczeństwie*, s. 87-104.

⁷ *Shadow economy*, <http://www.seipa.edu.pl/index.php/ida/931/> [dostęp: 11.02.2018].

⁸ S. SZAREK, D. OKLIŃSKI, *Czynniki wpływające na akceptację szarej strefy w społeczeństwie*, s. 87-104.

2. KONSEKWENCJE SZAREJ STREFY

Konsekwencje prowadzenia działalności przez przedsiębiorców w szarej strefie są zdecydowanie negatywne zarówno na poziomie całej gospodarki, regionów, jak i poszczególnych przedsiębiorstw oraz pracujących w nich pracowników⁹. Odczuwane są w różnym stopniu przez różnorodnych uczestników życia gospodarczego, dlatego że¹⁰:

- budżet państwa nie uzyskuje części należnych mu podatków od przedsiębiorców i osób fizycznych (dochodowego i VAT);
- zniekształceniu ulegają rzeczywiste procesy gospodarcze, kreowany jest nieprawdziwy obraz kraju na rynkach zagranicznych;
- zafałszowaniu ulegają statystyki oraz wskaźniki makroekonomiczne, przez co ocena warunków ekonomicznych i socjalnych gospodarstw domowych i przedsiębiorstw jest niewiarygodna;
- spada innowacyjność i międzynarodowa konkurencyjność gospodarki;
- zwiększają się wydatki państwa na programy socjalne wynikające z udzielania pomocy społecznej osobom ukrywającym swoje dochody, którym dane świadczenia nie przysługują;
- dochodzi do zakłócenia mechanizmu uczciwej konkurencji, dlatego że przedsiębiorcy muszą stawiać czoło nieuczciwym konkurentom, niekiedy tracąc na ich rzecz udział w rynku, część dochodów;
- osoby pracujące na czarno są pozbawione różnego rodzaju praw wynikających z przepisów prawa pracy, świadczeń socjalnych (np. nie mają prawa do urlopu, odszkodowań itp.), nie są także objęte systemem zabezpieczenia społecznego, co ma szereg negatywnych następstw społecznych w dłuższym okresie (chodzi tu zwłaszcza o zabezpieczenie emerytalne);
- przyczynia się do tworzenia więzi przestępczych wśród przedsiębiorców i pracowników szarej strefy oraz korumpowania pracowników gospodarki oficjalnej;
- do konsumentów mogą trafić dobra i usługi nie spełniające wymogów jakości oraz standardów określonych w przepisach;
- przedsiębiorstwa działające legalnie ponoszą straty wynikające z podrabiania towarów; straty ponoszą także twórcy w wyniku nieprzestrzegania ich praw autorskich.

Osoby działające w szarej strefie w sposób nieuprawniony korzystają także z różnego rodzaju świadczeń społecznych, które im nie przysługują. Zaniżając swoje dochody, mogą ubiegać się na przykład o różnego rodzaju dodatki (np. świadczenia rodzinne,

---

⁹ D. ANDREWS, A.C. SANCHEZ, A. JOHANSSON, *Towards a Better Understanding of the Informal Economy*, "OECD Economics Department, Working Papers" 2011, No. 873, p. 2.

¹⁰ J. FUNDOWICZ, K. ŁAPIŃSKI, M. PETERLIK, B. WYŻYŃKIEWICZ, *Szara strefa w polskiej gospodarce*, s. 4; A. BRETYN, *Młodzi konsumenci wobec szarej strefy w Polsce*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2015, nr 401, s. 83-92.

dodatki mieszkaniowe), zapomogi, których podstawą przyznania są kwotowe progi dochodowe. Szara strefa przyczynia się do powstawania tzw. efektu gapowicza¹¹, który polega na tym, że osoby, które nie płacą podatków, korzystają z usług finansowanych ze źródeł budżetowych na równi z osobami, które je płacą (np. ochrona zdrowia, edukacja w publicznych placówkach). W firmach przedsiębiorców działających w szarej strefie często łamane są pewne zasady, normy, dochodzi do zachowań nieetycznych (np. do mobingu, korupcji itp.), a zatrudnieni w nich pracownicy nie mogą (lub nie chcą) się bronić. „Wykonując pracę nierejestrowaną [...] często nie są świadomi swoich praw, bądź też w obawie przed zwolnieniem, nie próbują ich egzekwować”¹², godząc się (z konieczności), w zamian za zatrudnienie, na różnego rodzaju patologie.

3. SZARA STREFA W GOSPODARCE POLSKIEJ

Oszacowanie rozmiarów szarej strefy w gospodarce polskiej nastrocza wielu problemów, co jest spowodowane nie tylko samą trudnością takiego pomiaru, ale też wynika z różnych ujęć, czyli swoistej metodologii liczenia tego rodzaju działalności. Najbardziej wiarygodnymi danymi w odniesieniu do szarej strefy w Polsce dysponuje Główny Urząd Statystyczny, który od roku 2000 podawał je w ramach „Rachunków Narodowych”¹³. Ujęta w nich została wartość szarej strefy rozumianej jako tzw. produkcja ukryta (polegająca na „wytwarzaniu wyrobów lub świadczeniu usług, których wytwarzanie nie jest zabronione przez prawo, jednakże ich rozmiary są w całości bądź w części ukrywane przed organami administracji państwowej – podatkowymi, celnymi, ubezpieczeń społecznych, statystycznymi”¹⁴). Warto zwrócić uwagę na fakt, że rozmiary szarej strefy szacowane były przy wykorzystaniu trzech metod: bezpośredniej (zwanej też kielecką), opartej na badaniach rynku pracy oraz wykorzystującej badanie ankietowe konsumentów¹⁵.

Początkowo GUS wykazywał tylko rozmiar produkcji ukrytej, a zatem dopuszczalnej przez prawo, ale nieewidencjonowanej, zaś nie szacował rozmiarów produkcji nielegalnej. Publikuje je dopiero od roku 2010, choć rozbieżność tych dwóch kategorii spowodowało trudności w prezentacji danych (wyraźny spadek wartości szarej strefy w roku 2010 w porównaniu z rokiem 2009, gdy dane o rozmiarach

¹¹ S. SZAREK, D. OKLIŃSKI, *Czynniki wpływające na akceptację szarej strefy w społeczeństwie*, s. 87-104.

¹² Tamże, s. 94.

¹³ Por. *Rachunki Narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych 2000-2003*. GUS: Warszawa 2005 (i następne wydania).

¹⁴ Tamże, s. 420.

¹⁵ Por. S. CICHOCKI, *Metody pomiaru szarej strefy*, „Gospodarka Narodowa” 2006, nr 1-2, s. 55-57.

nielegalnej produkcji nie były prezentowane). Warto również zwrócić uwagę na to, że do roku 2005 dane odnoszące się do szarej strefy publikowane były jako tzw. doświadczenie szarej gospodarki, czyli nadwyżka PKB ponad 100% (gdzie punktem wyjścia – a więc wartością traktowaną jako 100% – była gospodarka formalna, a szara strefa liczona była od tej podstawy). Zmiana metodologii liczenia i prezentacja danych jako % do całości (gospodarki legalnej i szarej strefy traktowanej jako 100%) nastąpiła dla danych za rok 2005¹⁶ i jest kontynuowana nadal. Równocześnie dla danych od roku 2005 podawana jest wartość PKB w mln zł (łącznie z szarą strefą) oraz w odsetku, jaki szara strefa stanowiła w wartości PKB. Dane GUS prezentowane są w podziale na „szarą strefę w jednostkach zarejestrowanych” oraz tę jej część wynikłą „z tytułu wykonywania pracy nierejestrowanej”. Dodatkowo GUS publikuje szacunki dla poszczególnych sektorów. Tabela 1 prezentuje rozmiary szarej strefy jako odsetka wartości PKB w podziale na produkcję w jednostkach zarejestrowanych oraz z tytułu wykonywania pracy nierejestrowanej.

Tabela 1. Szara strefa jako odsetek PKB w latach 2005-2015 w Polsce

Wyszczególnienie	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Szara strefa (w % PKB)	13,7	13,7	12,8	11,8	13,1	11,9	11,2	12,2	13,0	12,7	13,2
w jednostkach zarejestrowanych	9,5	9,7	9,2	8,3	9,6	8,9	8,8	9,6	10,6	10,4	11,0
z tytułu wykonywania pracy nierejestrowanej	4,2	4,0	3,6	3,5	3,5	3,3	2,4	2,6	2,4	2,3	2,2

Źródło: *Rachunki Narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych [2005-2008]*, GUS, Warszawa 2010, s. 391], [2007-2010, GUS, Warszawa 2012, s. 393], [2008-2012, GUS, Warszawa 2013, s. 372], [2009-2012, GUS, Warszawa 2014, s. 369], [2010-2013, GUS, Warszawa 2015, s. 273], [2011-2014, GUS, Warszawa 2016, s. 267], [2012-2015, GUS, Warszawa 2017, s. 423].

Rozmiar szarej strefy, wyrażonej w % PKB w jednostkach zarejestrowanych, wahał się od 9,5% w roku 2005 do 11% w roku 2015. Szacunki te wskazują na jej zwiększenie, choć należy podkreślić wyraźny spadek do wartości poniżej 9%, jaki odnotowano dla lat 2010-2011. Równocześnie szara strefa, wyrażona jako wykonywanie pracy nierejestrowanej, w całym analizowanym okresie spadała z 4,2% w roku 2005 do wartości 2,2% w roku 2015. Oznacza to, że przedsiębiorcy częściej zatajają rzeczywiste rozmiary swojej produkcji wykonywanej w ramach zarejestrowanej działalności gospodarczej, niż realizują pracę nierejestrowaną. Całkowita wartość

¹⁶ Por. *Rachunki Narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych 2005-2008*, GUS, Warszawa 2010.

PKB, liczonego łącznie z szarą strefą, podawana jest przez GUS również w wartościach nominalnych. Na tej podstawie możliwe jest oszacowanie wartości nominalnej samej tylko legalnej gospodarki (Wykres 1)¹⁷. Warto zauważyć, że różnice między wartością przychodów osiągniętych w całej gospodarce a tymi realizowanymi tylko w legalnej wzrastają, na co ma wpływ utrzymywanie się rozmiarów szarej strefy na podobnym poziomie przy równoczesnym realizowaniu większych przychodów.

Analizując sekcje w gospodarce, w których rozmiary szarej strefy są największe, warto zauważyć, że jest to przede wszystkim „handel i naprawa pojazdów samochodowych, zakwaterowanie i gastronomia”, w ramach której jej rozmiary wahają się od 4,8% do 5,8% (Tabela 2). Co ciekawe, najwyższy odsetek notowany był dla 2010 r., w którym nastąpiło zmniejszenie się rozmiarów szarej strefy w gospodarce ogółem. Również w budownictwie szara strefa zwiększyła się (był to czas przed organizacją Mistrzostw Europy w piłce nożnej w Polsce w 2012 r.). Znaczący spadek udziału szarej strefy odnotowano natomiast w 2010 r. w transporcie i gospodarce magazynowej oraz w obsłudze rynku nieruchomości. W ostatnim roku, za który pochodziły dane poddane analizie (tj. 2015), nastąpił ponowny wzrost rozmiarów szarej strefy w obsłudze rynku nieruchomości oraz budownictwie. Warto zauważyć, że szara strefa dotyczy w dużej mierze sfery usługowej oraz tych sekcji, w których powszechne jest zatrudnienie czasowe (handel, gastronomia) bądź jego brak (budownictwo). Wiązać się to może z niedostatecznie rozwiniętą postawą przedsiębiorczą oraz dużą fluktuacją kadrową, która nie sprzyja inwestowaniu w pracowników.

Nieco inaczej szarą strefę ujmuje Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, który do swoich wyliczeń dodaje również tzw. doszacowania zawierające działalności nieuwzględniane lub uwzględniane w niepełnym stopniu w oficjalnych szacunkach, w tym również działania nielegalne¹⁸. Według tych obliczeń udział szarej strefy w polskiej gospodarce w latach 2012-2015 wynosił średnio 19,9%¹⁹. Jak podaje Instytut, jeśli liczyć szarą strefę według metodologii podawanej przez GUS, to i tak wskaźniki te byłyby wyższe średnio o około 1% niż dane podawane oficjalnie przez statystykę publiczną. Również szacunki F. Schneidera²⁰ wskazują na wyższy udział szarej strefy w gospodarce polskiej, niż wynika to z danych oficjalnych²¹.

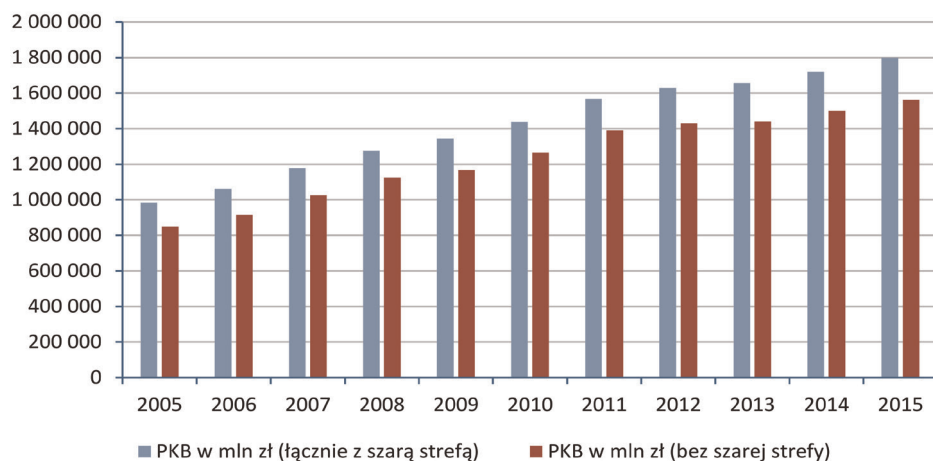
¹⁷ Podane wartości są szacunkami własnymi autorek, obliczonymi na podstawie wartości PKB w mld zł wraz z wliczoną wartością szarej strefy oraz na podstawie udziału procentowego szarej strefy w PKB.

¹⁸ Por. J. FUNDOWICZ, K. Łapiński, M. PETERLIK, B. WYŻNIKIEWICZ, *Szara strefa w polskiej gospodarce*, s. 23.

¹⁹ Tamże, s. 21.

²⁰ L. MEDINA, F. SCHNEIDER, *Shadow Economies Around the World: New Results for 158 Countries over 1991-2015*, “Cesifo Working Papers. Category 1: Public Finance” 2017, No. 6430, p. 21.

²¹ Średnia za lata 1991-2015 wynosi według jego wyliczeń 26,5%, min. 19,1%, maks. 34,5%, a odchylenie standardowe 4,6%. Wartość mediany (27,5%) wskazuje na wahania tej wartości i występowanie skrajnych obserwacji niższych, zaś dominujące są obserwacjami o wyższej wartości – rozkład lewoskośny.

Źródło: opracowanie własne na podstawie źródła jak w Tabeli 1.

Wykres 1. Wartość PKB w mln zł (bez oraz łącznie z szarą strefą)

Tabela 2. Udział szarej strefy w poszczególnych sekcjach gospodarki w latach 2005-2015 w Polsce (jako składowa % PKB wyrażającego szarą strefę*)

Wyszczególnienie	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Przemysł	1,3	1,4	1,3	1,2	1,3	1,3	1,1	1,0	1,2	1,3	1,4
Budownictwo	2,1	2,1	2,3	2,1	2,2	2,4	2,5	2,3	2,1	2,3	2,5
Handel i naprawa pojazdów samochodowych, zakwaterowanie i gastronomia	5,5	5,4	4,8	5,1	5,7	5,8	5,3	5,3	5,6	5,3	5,0
Transport i gospodarka magazynowa	0,7	0,7	0,7	0,6	1,0	0,6	0,5	0,6	1,0	0,9	1,0
Obsługa rynku nieruchomości	1,8	1,9	1,7	1,1	1,3	1,0	1,1	1,3	1,4	1,3	1,7
Pozostałe sekcje	2,3	2,2	2,0	1,7	1,6	1,5	1,4	1,7	1,7	1,6	1,6

* każdy wiersz tabeli dla danego roku jest składnikiem sumy będącej % PKB wyrażającym szarą strefę (pierwszego wiersza w Tabeli 1).

Źródło: jak w Tabeli 1.

Mimo tych różnic w szacowaniu rozmiarów szarej strefy, należy zwrócić uwagę na fakt, że dość znacząca część polskiej gospodarki do niej należy. Tym samym nie tylko wytworzona produkcja, lecz także prowadzenie działalności oraz zatrudnianie pracowników przynależy do szarej strefy. Ten ostatni aspekt wiąże się z oferowaniem konkretnych warunków pracy (często gorszych), co wynika z przyczyn podejmowania takiego zatrudnienia. Według danych GUS najczęstszymi powodami podejmowania pracy w szarej strefie są: brak możliwości znalezienia pracy (ponad 60% osób pracujących w szarej strefie wskazało tę przyczynę), niewystarczające dochody (ponad 37%) oraz to, że pracodawca proponuje wyższe wynagrodzenie bez rejestrowania umowy o pracę (32%)²². Powody te pośrednio wskazują na swoisty etos przedsiębiorcy, który często nie koresponduje z przyjętym w literaturze wzorcem, a często wręcz mu przeczy.

4. PRZEDSIĘBIORCZE ZACHOWANIA W SZAREJ STREFIE

W ujęciu J. Schumpetera przedsiębiorca jest demiurkiem, boskim budowniczym gospodarki, który wdrażając różnego rodzaju innowacje, przyczynia się do rozwoju gospodarczego. Jednak nie wszyscy przedsiębiorcy są osobami zasługującymi na miano superbohatera, funkcjonującego zgodnie z obowiązującym prawem, normami, przestrzegającego zasad etyki. Część z nich cechuje się tzw. niską moralnością podatkową²³, skłonnością do łatwego i szybkiego bogacenia się, uzyskiwania bardzo wysokich dochodów, ale nie opodatkowanych lub nie w pełni opodatkowanych.

Przedsiębiorczość najczęściej jest kojarzona ze skłonnością (także umiejętnością) przedsiębiorcy do wychwytywania szans, okazji, z gotowością do przejawiania inicjatywy, podejmowania ryzyka. Przedsiębiorcy decydujący się na funkcjonowanie w szarej strefie, z wyjątkiem aspektu prawnego, niewiele różnią się od klasycznych przedsiębiorców. Co więcej, prawdopodobnie są dużo bardziej aktywni w wyszukiwaniu szans (chcą bowiem zarobić jak najwięcej w jak najkrótszym czasie), podejmują dużo większe ryzyko, dlatego że muszą liczyć się z negatywnymi konsekwencjami swoich działań w sytuacji kontroli. Ich działaniami z pewnością

---

²² Dane za rok 2014. Źródło: *Praca nierejestrowana w Polsce w 2014 r.*, GUS, Warszawa 2015, s. 11. W poprzednich edycjach tej publikacji niewystarczające dochody jako główny powód deklarowało 45% (w 2009 r.) i 38% (w 2010 r.) badanych. Jako główny powód podawano: brak możliwości znalezienia pracy – odpowiednio 50% i 52% (w roku 2009 i 2010). Propozycję ze strony pracodawcy oferującego wyższe wynagrodzenie bez rejestrowania umowy o pracę wskazało jako powód podjęcia zatrudnienia w szarej strefie odpowiednio 29% i 28% zatrudnionych w tej strefie.

²³ J. FUNDOWICZ, K. ŁAPIŃSKI, M. PETERLIK, B. WYŻYŃKIEWICZ, *Szara strefa w polskiej gospodarce*, s. 4.

kieruje życiowa zaradność połączona z chęcią osiągnięcia dochodu, zmuszająca ich (najczęściej z konieczności) do zakładania firm i nierejestrowania ich lub do ukrywania części dochodów, by osiągnąć wyższe zyski.

Najczęstszym motywem podejmowania działalności w szarej strefie jest konieczność życiowa²⁴, chęć uzyskiwania jakichkolwiek dochodów przez osoby słabo wykształcone, o bardzo niskich kwalifikacjach, zagrożone ubóstwem (lub już należące do grupy ubogich), np. bezrobotnych, rencistów, emerytów, nielegalnych emigrantów²⁵. Z powodu bardzo trudnej sytuacji życiowej decydują się na często nieregularny, nawet nielegalny dochód, nie myśląc perspektywicznie o konsekwencjach takich decyzji w przyszłości (np. brak pewnych świadczeń, brak lub bardzo niska wysokość emerytury itp.). Kuszące dla przedsiębiorców są wysokie zyski nie zmniejszone o obowiązkowe obciążenia podatkowe, które bardzo często odstrasza, podobnie jak wiele obciążeń biurokratycznych, niejasne przepisy prawa itp. Z tych względów często mali przedsiębiorcy świadomie decydują się na funkcjonowanie w szarej strefie, by było łatwiej, by móc utrzymać firmę na rynku, nie zbankrutować, rozwinąć działalność. Często jedynym ratunkiem dla małych, słabych firm nie mających możliwości konkurencji jest właśnie szara strefa, umożliwiającą egzystencję. Wszystko to powoduje, że około 25% przedsiębiorców przyznaje się do funkcjonowania (kiedykolwiek) w szarej strefie, np. ukrywali dochody, zatrudniali pracowników na czarno, kupowali bez paragonów²⁶.

Bardzo często strategia przedsiębiorców polegająca na funkcjonowaniu w szarej strefie może okazać się pułapką. Firma taka ma trudniejszy (a często wręcz niemożliwy) dostęp do: kapitału (np. kredytu bankowego), sieci kooperacyjnych z innymi firmami i różnego rodzaju interesariuszami (produkty tu powstające znajdują się poza ewidencją, „wybielenie” ich wymaga działań nielegalnych), dobrych pracowników, wymiany międzynarodowej (międzynarodowego handlu), legalnych patentów czy programów pomocowych oferowanych przez państwo dla MŚP. Trudno jej także wrócić na legalny rynek, gdzie będzie bez szans, stąd w tej sytuacji działanie w szarej strefie staje się niejako przymusem (koniecznością)²⁷. Szara strefa osłabia też więzi społeczne, ponieważ sprzyja sytuacjom, w których wszyscy kierują się swoim własnym interesem, odrzucając solidarność²⁸, przyczynia się do

²⁴ C.C. WILLIAMS, S. NADIN, *Tackling the Hidden Enterprise Culture*, p. 895-915.

²⁵ J. FUNDOWICZ, K. ŁAPIŃSKI, M. PETERLIK, B. WYŻYŃKIEWICZ, *Szara strefa w polskiej gospodarce*, s. 4.

²⁶ S. ŚMIGIEL, *Co czwarty przedsiębiorca działał w szarej strefie*, http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,9307673,Co_czwarty_przedsiębiorca_działal_w_szarej_strefie.html [dostęp: 13.02.2018].

²⁷ M. BEDNARSKI, *Szara strefa – rynek pracy – integracja społeczna*, „Optimum. Studia Ekonomiczne” 2013, nr 6 (66), s. 45-56.

²⁸ A. BRETYN, *Młodzi konsumenci wobec szarej strefy w Polsce*, s. 88.

powstawania zachowań nieetycznych. Przedsiębiorstwa takie nie czerpią korzyści z kapitału społecznego, który w takich warunkach nie ma szansy na rozwój, z więzi międzyludzkich, z atmosfery wsparcia i zaufania. Wykluczenie z roli drobnego przedsiębiorcy związane z działalnością w szarej strefie wiąże się zatem z istotnymi ograniczeniami rozwoju firmy czy niemożliwością unowocześnienia produktu, wdrażania innowacji itp.

Jak wynika z praktyki gospodarowania, funkcjonowanie przedsiębiorców w szarej strefie często (niestety) zyskuje społeczne poparcie. Decyzję taką usprawiedliwia się, traktuje się ją jako podjętą dla dobra na przykład zatrudnianych pracowników (zatrudniając na czarno, przedsiębiorca ponosi niższe koszty pracy, może zatem zatrudnić więcej osób). Wiąże się to także z tzw. społeczną moralnością podatkową²⁹, rozumianą jako przyzwolenie społeczne do podejmowania zatrudnienia bez umowy o pracę³⁰.

PODSUMOWANIE

Szara strefa jest zdecydowanie negatywnym zjawiskiem, to patologia, którą należy zwalczać³¹, w interesie społecznym leży jej ograniczanie i piętnowanie tego typu praktyk. Powoduje wzbogacanie się jednych przedsiębiorców kosztem innych, zaburza mechanizmy konkurencji. Z gospodarczego punktu widzenia kreuje nie tylko PKB wytworzone w warunkach zaburzenia konkurencji, lecz także utrwała

²⁹ S. SZAREK, D. OKLIŃSKI, *Czynniki wpływające na akceptację szarej strefy w społeczeństwie*, s. 87-104.

³⁰ Na przykład badania przeprowadzone w 2014 roku na grupie 120 osób przez S. Szarka i D. Oklińskiego wykazały, że: (1) aż 72,5% badanych akceptowało występowanie szarej strefy; (2) co trzeci ankietowany byłby gotowy przenieść się do szarej strefy, aby zarabiać więcej (z czego 20% było o tym przekonanych); (3) 56,7% twierdziło, że zdarzało im się pracować na czarno; (4) 72,5% w przypadku problemów ze znalezieniem pracy zdecydowałoby się na zatrudnienie bez umowy; S. SZAREK, D. OKLIŃSKI, *Czynniki wpływające na akceptację szarej strefy w społeczeństwie*, s. 96-97.

³¹ Ekonomisci dostrzegają też pewne pozytywne aspekty szarej strefy. Chodzi o to, że „olivi ona gospodarke”, umożliwiła prowadzenie działalności zarobkowej w pewnych obszarach czy sytuacjach, gdzie taka aktywność nie mogłaby być prowadzona w ramach oficjalnej gospodarki. Ma to miejsce w przypadku osób o bardzo niskich kwalifikacjach lub bez kwalifikacji, które nie miałyby szans na legalną pracę. Uzyskiwane przez nich dochody odciażają fundusze pomocy społecznej, a zarobione pieniądze wydawane są w ramach legalnej gospodarki. Wśród pozytywnych aspektów szarej strefy wymienia się także następujące: (1) neutralizacja negatywnych skutków bezrobocia; (2) stymulowanie popytu konsumpcyjnego; (3) możliwość podniesienia poziomu życia; (4) wzrost ilości pieniądza gotówkowego znajdującego się w obiegu gospodarczym; (5) obniżenie kosztów pracy. Źródła: J. FUNDOWICZ, K. ŁAPIŃSKI, M. PETERLIK, B. WYŻYŃKIEWICZ, *Szara strefa w polskiej gospodarce*, s. 13; S. SZAREK, D. OKLIŃSKI, *Czynniki wpływające na akceptację szarej strefy w społeczeństwie*, s. 87-104.

pewne mechanizmy funkcjonowania. Niestety, ten ostatni czynnik ma największy wpływ na pracowników zatrudnionych w szarej strefie, którzy zostają wyłączeni z normalnie funkcjonującej gospodarki i za cenę uzyskania bieżącego dochodu są pozbawiani wielu przywilejów dostępnych w dłuższej perspektywie.

Przedsiębiorców funkcjonujących w szarej strefie należałoby zachęcać do zalegalizowania swojej działalności. Jako osoby, którym z całą pewnością nie można odmówić skłonności do podejmowania ryzyka, odwagi, determinacji i dużej motywacji do działania (skoro zdecydowali się na szarą strefę), stanowią niewykorzystany (marnotrawiony) potencjał, który można i należałoby wykorzystać dla dobra ich samych i z korzyścią dla gospodarki.

BIBLIOGRAFIA

- ANDREWS D., SANCHEZ A.C., JOHANSSON A., Towards a Better Understanding of the Informal Economy, "OECD Economics Department, Working Papers" 2011, No. 873.
- BEDNARSKI M., Szara strefa – rynek pracy – integracja społeczna, „Optimum. Studia Ekonomiczne” 2013, nr 6 (66), s. 45-56.
- BRETYN A., Młodzi konsumenci wobec szarej strefy w Polsce, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2015, nr 401, s. 83-92.
- CICHOCKI S., Metody pomiaru szarej strefy, „Gospodarka Narodowa” 2006, nr 1-2, s. 37-61.
- FUNDOWICZ J., ŁAPIŃSKI K., PETERLIK M., WYŻYŃKIEWICZ B., Szara strefa w polskiej gospodarce w 2016 roku, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Warszawa 2016.
- JANIK E., Szara strefa – patologia życia gospodarczego, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza” 2010, z. 64, s. 41-55.
- MEDINA L., SCHNEIDER F.: Shadow Economies Around the World: New Results for 158 Countries over 1991-2015. "Cesifo Working Papers. Category 1: Public Finance" 2017, No. 6430.
- PAUCH D., Zjawisko szarej strefy w gospodarce, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2015, nr 76 (1), s. 247-255.
- Shadow economy, <http://www.seipa.edu.pl/index.php/ida/931/> [dostęp: 11.02.2018].
- SZAREK S., OKLIŃSKI D., Czynniki wpływające na akceptację szarej strefy w społeczeństwie, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Administracja i Zarządzanie” 2016, nr 109, s. 87-104.
- ŚMIGIEL S., Co czwarty przedsiębiorca działał w szarej strefie, http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,9307673,Co_czwarty_przedsiębiorca_działal_w_szarej_strefie.html [dostęp: 13.02.2018].
- WILLIAMS C.C., NADIN S., Tackling the Hidden Enterprise Culture: Government Policies to Support the Formalizations of Informal Entrepreneurship, "Entrepreneurship & Regional Development: An International Journal" 24(2013), No. 9-10, pp. 895-915.

Dane statystyczne

Praca nierejestrowana w Polsce w 2014 r., GUS, Warszawa 2015.

Rachunki Narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych 2000-2003, GUS, Warszawa 2005.

Rachunki Narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych 2005-2008, GUS, Warszawa 2010.

Rachunki Narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych 2007-2010, GUS, Warszawa 2012.

Rachunki Narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych 2008-2012, GUS, Warszawa 2013.

Rachunki Narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych 2009-2012, GUS, Warszawa 2014.
Rachunki Narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych 2010-2013, GUS, Warszawa 2015.
Rachunki Narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych 2011-2014, GUS, Warszawa 2016.
Rachunki Narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych 2012-2015, GUS, Warszawa 2017.

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ SZAREJ STREFY

Streszczenie

W opracowaniu zaprezentowano specyfikę i skalę szarej strefy w polskiej gospodarce. Przytoczono definicje szarej strefy, opisano podejście oraz motywy, a także skutki prowadzenia działalności gospodarczej w jej ramach. Zaprezentowano dane statystyczne dotyczące rozmiarów szarej strefy w Polsce, pochodzące ze źródeł statystyki publicznej oraz badań społecznych. Dokonano analizy szarej strefy z punktu widzenia zachowań przedsiębiorczych.

Słowa kluczowe: przedsiębiorczość; szara strefa; dane statystyczne.

ENTREPRENEURSHIP OF SHADOW ECONOMY

Summary

The study presents the specificity and scale of the shadow economy in Poland. In the paper, the definitions of the shadow economy were cited, the approach and motives were described, as well as the effects of running a business within its framework. Statistical data on the size of the shadow economy in Poland from official sources (public statistics) and social research were presented. The shadow economy was analyzed from the point of view of entrepreneurial behaviour.

Key words: entrepreneurship; shadow economy; statistical data.